

انجمن علمی فقه‌بزرای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌بزرای تطبیقی

Volume 2, Issue 3, 2022

Juridical and Legal Study about Accessory in the Digital Environment

Abdolreza Farhadian *¹

1. Assistant Professor, Department of Law, Kashan Branch, Islamic Azad University, Kashan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 99-111

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0001-8930-2037

TELL: +989132856375

Email: a.farhadian@iaukashan.ac.ir

Article history:

Received: 26 Jul 2022

Revised: 20 Agu 2022

Accepted: 03 Sep 2022

Published online: 23 Sep 2022

Keywords:

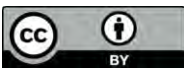
Accessory,

Digital Environment,

Crime.

ABSTRACT

Accessory in the digital environment is one of the important issues that has not been studied from a jurisprudential point of view. Considering the growing expansion of the digital environment, it is important and necessary to study it. The fundamental question raised in this research is what is the jurisprudence's approach to accessory in cybercrimes? The present paper is descriptive and analytical, and it investigates the mentioned question by using the library method. The findings indicate that accessory is accepted in and since the digital environment is one of the new and emerging issues and phenomena, accordingly, accessory in jurisprudence can be analyzed and generalized to the digital environment from a jurisprudential point of view. Accessory is either independent or considered as an accessory crime. Examples of accessory to crime in the digital environment are also discussed in the form of accessory subordinate to the main crime and accessory independent of the main crime. In accessory subordinate to the main crime, we can mention examples such as crimes against the confidentiality of data and systems, crimes against the accuracy and integrity of data and systems, theft and fraud related to computers. Accessory independent of the main crime in examples such as crimes against public ethics and chastity and examples of criminal content can also be analyzed.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2022 The Authors.

How to Cite This Article: Farhadian, AR (2022). "Juridical and Legal Study about Accessory in the Digital Environment". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 2(3): 99-111.

انجمن علمی فقه‌جرای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌جرای تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌جرای تطبیقی

دوره دوم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۱

بررسی فقهی و حقوقی معاونت در جرم در محیط دیجیتال

عبد الرضا فرهادیان^{۱*}

۱. استادیار، گروه حقوق، واحد کاشان، دانشگاه آزاد اسلامی، کاشان، ایران.

چکیده

معاونت در جرم در محیط دیجیتال از منظر فقهی از موضوعات مهمی است که مورد بررسی قرار نگرفته و با توجه به گسترش فزاینده محیط دیجیتال بررسی آن مهم و ضروری است. سؤال اساسی که در این تحقیق مطرح می‌شود این است که رویکرد فقه و حقوق کیفری نسبت به معاونت در جرایم در محیط دیجیتال چگونه است؟ مقاله حاضر توصیفی تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی سؤال مورد اشاره پرداخته است. یافته‌ها بر این امر دلالت دارد که معاونت در جرم در فقه پذیرفته شده و از آنجا که محیط دیجیتال از موضوعات مستحدثه و پدیده‌های نوظهور است، بر همین اساس معاونت در جرم در فقه به محیط دیجیتال نیز از منظر فقهی قابل تعمیم و تحلیل است. معاونت در جرم یا به صورت مستقل است یا به عنوان جرم تبعی تلقی می‌شود. مصادیق معاونت در جرم در محیط دیجیتال نیز در قالب معاونت تابع جرم اصلی و معاونت مستقل از جرم اصلی بحث می‌شود. در معاونت تابع جرم اصلی می‌توان به مصادیقی چون جرایم علیه محرمانگی داده‌ها و سامانه‌ها، جرایم علیه صحت و تمامیت داده‌ها و سامانه‌ها، سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه اشاره کرد و معاونت مستقل از جرم اصلی در مصادیقی مانند جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی و مصادیق محتوای مجرمانه قابل تحلیل است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۹۹-۱۱۱

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۲۰۳۷-۸۹۳۰-۱-۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

تلفن: +۹۸۹۱۳۲۸۵۶۳۷۵

ایمیل: a.farhadian@iaukashan.ac.ir

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۴

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۵/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۷/۰۱

واژگان کلیدی:

معاونت در جرم. محیط دیجیتال، جرم.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

فردی که به فکر ارتکاب جرم می‌افتد، ممکن است به هر دلیلی نخواهد خودش در صحنه جرم حاضر باشد ولی چون خواهان وقوع آن جرم بوده، از پشت پرده بر کار مباشر جرم، نظارت و با او (مباشر) هم‌فکری و همکاری می‌کند و در پی این همکاری جرم مورد نظر نیز واقع می‌شود (گلدوزیان، ۱۳۸۲: ۱۴). از آنجایی که معاون جرم غالباً خارج از میدان عملیات اجرایی جرم قرار دارد، جرم شناختن اعمال معاون و کسانی که در عملیات اجرای جرم شرکت ندارند و صرفاً یاری‌دهنده مباشر در ارتکاب جرم هستند از جمله موضوعاتی است که از دیرباز تاکنون مورد بحث و گفتگوی صاحب‌نظران بوده است. از طرفی در خصوص جرایم سایبری، با توجه به این که جرایم در فضای مجازی ارتکاب می‌یابد و ارتکاب برخی از آن‌ها همچون کلاهبرداری رایانه‌ای از کلاهبرداری در فضای واقعی راحت‌تر بوده و همچنین خصوصیتی از قبیل ماهیت و طبع جرایم در فضای مجازی از جهات متعدد و متخلف، از قبیل رؤیت‌ناپذیری، تخصصی بودن، مخفیانه ارتکاب یافتن و سرعت دامنه و آثار جرم، تفاوت‌های بسیار مهمی با سایر جرایم داشته و وجود همین تفاوت‌ها نیز اقتضاء می‌کند که رویکرد فقه در خصوص معاونت در جرم در محیط دیجیتال تبیین و تحلیل شود. ضرورت بررسی معاونت در جرم در محیط دیجیتال که جرایم به سبب پیچیدگی و تخصصی شدن، بیشتر با تشکیل باندها و گروه‌های تبهکاری ارتکاب می‌یابد؛ مشهودتر است. بر مبنای همین ضرورت قانون‌گذار برای مقابله با این پدیده، به معاونت در جرم پرداخته است و ماده ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای^۱ در راستای پشتیبانی از

بزه‌دیدگان پیش‌بینی شده است که در آن معاونت به‌عنوان بزه مستقل قلمداد می‌شود. معاونت به‌عنوان بزه مستقل به بزه‌ای گفته می‌شود که رفتارش، رفتار معاونت است ولی پیرو قاعده‌های بزه اصلی است. به‌طور منطقی همه بزه‌هایی که در جایگاه معاونت به‌عنوان جرم مستقل رخ می‌دهند مطلق هستند و بزه بودنشان منوط به این نیست که بزه اصلی رخ دهد (اردبیلی، ۱۳۸۰، ۲: ۵۹-۵۷).

تألیفات متعددی در زمینه معاونت در جرم در فقه انجام شده است. جلال‌الدین قیاسی در مقاله‌ای معاونت در جرم از دیدگاه فقه اسلام را بررسی کرده است (قیاسی، ۱۳۹۰). عبدالرضا اصغری و قدرت الله رضانی نیز در مقاله‌ای، معاونت در جرم از منظر فقه و حقوق جزای ایران، افغانستان و مصر را مورد بررسی قرار داده است (اصغری و رضانی، ۱۳۹۶). همچنین حسین فخر و پریراد کاوسی خسرقی، در مقاله‌ای به بررسی کیفی شرعی و قانونی معاونت در جرم در سنجه اصل قانون‌مندی مجازات‌ها پرداخته‌اند (فخر و کاوسی خسرقی، ۱۳۹۹). لیکن با تمام تلاش‌هایی که در این زمینه صورت گرفته است اما رویکرد فقه در خصوص معاونت در جرم در محیط دیجیتال مورد توجه قرار نگرفته و نوآوری مقاله حاضر تبیین و تحلیل همین موضوع است. سؤال اساسی که در این مقاله مطرح و بررسی می‌شود این است که معاونت در جرم در محیط دیجیتال از منظر فقهی و حقوقی چگونه قابل بررسی است؟ به‌منظور بررسی و پاسخ به سؤال مورد اشاره ابتدا مبانی معاونت در جرم از منظر فقهی بررسی شده و در ادامه از مصادیق معاونت جرم در محیط دیجیتال از منظر حقوق کیفری بحث شده است.

ب) چنانچه افراد را به ارتکاب جرائم منافی عفت یا استعمال مواد مخدر یا روان‌گردان یا خودکشی یا انحرافات جنسی یا اعمال خشونت‌آمیز تحریک یا ترغیب یا تهدید یا دعوت کرده یا فریب دهد یا شیوه ارتکاب یا استعمال آن‌ها را تسهیل کند یا آموزش دهد، به حبس نودویک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال (۵,۰۰۰,۰۰۰ ریال) تا بیست میلیون ریال (۲۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال) یا هر دو مجازات محکوم می‌شود.

تبصره - مفاد این ماده و ماده ۱۴ شامل آن دسته از محتویاتی نخواهد شد که برای مقاصد علمی یا مصلحت عقلایی دیگر تهیه یا تولید یا نگهداری یا ارائه یا توضیح یا انتشار یا معامله می‌شود.

^۱ - مطابق ماده ۱۵ قانون جرائم رایانه‌ای: «هر کس از طریق سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده مرتکب اعمال زیر شود به ترتیب زیر مجازات خواهد شد: الف) چنانچه به‌منظور دستیابی افراد به محتویات مستهجن، آن‌ها را تحریک، ترغیب، تهدید یا تطمیع کند یا فریب دهد یا شیوه دستیابی به آن‌ها را تسهیل نموده یا آموزش دهد، به حبس از نودویک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال (۵,۰۰۰,۰۰۰ ریال) تا بیست میلیون ریال (۲۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال) یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد. ارتکاب این اعمال در خصوص محتویات مبتذل موجب جزای نقدی از دو میلیون ریال (۲,۰۰۰,۰۰۰ ریال) تا پنج میلیون ریال (۵,۰۰۰,۰۰۰ ریال) است.

۱- معاونت در جرایم

یکی از اشکال ارتکاب جرم معاونت در جرم به صورت همکاری و مشارکت با سایر بزه‌کاران است. چنانچه همکاری و مشارکت بدون تفاهم و تبانی قبلی در ارتکاب جرم باشد، با فقدان نص قانونی خاص، هریک از مشارکت‌کنندگان به میزان مسؤلیت کیفری ناشی از رفتار مجرمانه خود راساً و شخصاً قابل تعقیب و محاکمه می‌باشد (مرادی، ۱۳۷۳: ۱۱۹). قانون‌گذار هیچ‌گاه معاونت در جرم را تعریف نکرده و همواره به ذکر مصادیق آن بسنده کرده است، لکن در یکی از آراء صادره از شعبه سوم دیوان عالی کشور مقصود از معاون چنین بیان شده است: «منظور از معاونان جرم، اشخاصی هستند که - اقدامی در اصل عمل یا شروع آن نکرده باشند...» (رأی شماره ۱۳۱۷/۱۰/۲۸-۲۴۱۶ از شعبه سوم دیوان عالی کشور) (باهر، ۱۳۸۰: ۲۴۱). «چون کمک کردن و یاری‌رساندن دارای مصادیق متعدد است غالباً معاونت تعریف نمی‌شود بلکه قانون‌گذار با احصای موارد و نشان دادن مصادیق معاونت، آن را مشخص کرده‌اند» (نوربها، ۱۳۸۳: ۲۲۶). معاونت در جرایم سایبری اما تعریف نشده است. معاون جرم باید عالماً و عامداً یکی از اعمال پیش‌بینی‌شده در ماده ۱۲۶ قانون مجازات اسلامی را با توجه به اینکه باعث وقوع جرم خواهد شد انجام داده و تحقق جرم را نیز خواستار شده تا بتوان او را به‌عنوان معاون در جرم تحت تعقیب قرارداد و به کیفر رسانید (شامبیاتی، ۱۳۹۲، ۲: ۱۸۶). به همین جهت قانون‌گذار در بندهای مختلف ماده ۱۲۶ قانون مجازات اسلامی، تحقق معاونت را در تهیه وسایل ارتکاب جرم و همین‌طور در فراهم آوردن تسهیلات لازم برای ارتکاب جرم را منوط به علم و اطلاع معاون از قصد مباشر برای ارتکاب جرم موکول کرده است. و به همین لحاظ قانون‌گذار در تبصره ماده فوق‌الذکر، وجود وحدت قصد میان معاون و مباشر را مورد تأیید قرار داده است.

در ماده ۱۲۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نه‌تنها مصادیق معاونت در جرم را مشخص کرده بلکه در این مواد آمده است «اشخاص زیر معاون محسوب می‌شوند». قید این‌که نکته حاکی از این است که معاونت در جرم، زمانی قابل

مجازات است که اصل عمل ارتكابی، جرم باشد (شامبیاتی، ۱۳۹۲، ۲: ۱۶۶).

عنصر قانونی جرم معاونت در جرایم سایبری، در بند الف ماده ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای قید شده است. مطابق بند الف ماده ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای «چنانچه به‌منظور دستیابی افراد به محتویات مستهجن، آن‌ها را تحریک، ترغیب، تهدید یا تطمیع کند یا فریب دهد یا شیوه دستیابی به آن‌ها را تسهیل نموده یا آموزش دهد، به حبس از نودویک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال (۵,۰۰۰,۰۰۰ ریال) تا بیست میلیون ریال (۲۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال) یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد. ارتکاب این اعمال در خصوص محتویات مبتذل موجب جزای نقدی از دو میلیون ریال (۲,۰۰۰,۰۰۰ ریال) تا پنج میلیون ریال (۵,۰۰۰,۰۰۰ ریال) است». بیشتر رفتارهای پیش‌بینی‌شده در بند الف ماده ۱۵ همان رفتارهایی است که در ماده ۴۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵ در قالب معاونت در جرم پیش‌بینی‌شده بودند. این رفتارها عبارت‌اند از تحریک، ترغیب، تهدید، تطمیع، فریب دادن، تسهیل شیوه دستیابی و آموزش دادن. همه این رفتارها می‌توانند گفتاری باشند یا کرداری ولی باید از طریق سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده انجام بگیرند وگرنه از گستره رفتارهای این بند بیرون‌اند. رفتار پیش‌گفته مطلقاً و نیاز نیست تا اشخاص موردنظر مرتکب، به محتویات مستهجن یا مبتذل دست یابند.

از آنجایی که جهت بزه انگاری ماده ۱۵، بزه‌دیده محوری است، تعدد جرم نیز بر پایه این محور معنا می‌دهد. پس اگر کسی یک نفر را در آغاز تحریک به دستیابی به محتویات مستهجن

۱ - ماده ۴۳: «اشخاص زیر معاون جرم محسوب و با توجه به شرایط و امکانات خاکی و دفعات و مراتب جرم و تأدیپ از وعظ و تهدید و درجات تعزیر، تعزیر می‌شوند: ۱ - هرکس دیگری را تحریک یا ترغیب یا تهدید یا تطمیع به ارتکاب جرم نماید و یا به‌وسیله دسیسه و فریب و نیرنگ موجب وقوع جرم شود. ۲ - هرکس با علم و عمد وسایل ارتکاب جرم را تهیه کند و یا طریق ارتکاب آن را با علم به‌قصد مرتکب ارائه دهد. ۳ - هرکس عالماً عامداً وقوع جرم را تسهیل کند. تبصره ۱ - برای تحقق معاونت در جرم وجود وحدت قصد و تقدم و یا اقتران زمانی بین عمل معاون و مباشر جرم شرط است. تبصره ۲ - در صورتیکه فاعل جرم به جهتی از جهات قانونی قابل تعقیب و مجازات نباشد و یا تعقیب و یا اجرای حکم مجازات او به جهتی از جهات قانونی موقوف گردد، تأثیری در حق معاون جرم نخواهد داشت».

قبول کردن و گرفتن این صید برای شخصی که در حال احرام نیست هم حرام است چرا که کمک کردن بر گناه است» (بحرانی، ۱۴۰۵، ۲۱: ۴۹۰). از دید فقها فروش سلاح به دشمنان دین حرام است چراکه معاونت بر گناه است (حسینی عاملی، ۱۴۱۹، ۱۲: ۱۱۹). آیات، روایات، اجماع و عقل مهمترین مبانی فقهی معاونت در جرم است.

۳- مصادیق معاونت در جرم در محیط دیجیتال

رایانه یا سامانه‌های رایانه‌ای گاه وسیله و ابزار جرم هستند و گاه موضوع یا هدف جرم می‌باشند. در جرایمی که رایانه وسیله و ابزار باشد، به‌نوعی با جرایم سنتی سازگاری دارد، زیرا امکان دارد ماهیت و اجزای جرم سنتی را داشته باشد از قبیل سرقت، کلاهبرداری و جعل. از سوی دیگر فضای سایبر که متشکل از شبکه‌های به‌هم‌پیوسته رایانه‌ای و مخابراتی در سراسر جهان است اگر جرمی بر ضد آن واقع شود نیز جرمی رایانه‌ای خواهد بود؛ زیرا اینترنت و رایانه به‌عنوان اجزای تشکیل‌دهنده فضای سایبر موضوعات جدیدی را ایجاد کرده‌اند که تاکنون در دنیای واقعی وجود نداشته و امکان ارتکاب آن در فضای فیزیکی مانند جعل و تخریب داده‌ی رایانه‌ای، قابل‌تصور نیست (بای و پور قهرمانی، ۱۳۸۸: ۳۹). در این قسمت برخی از مهمترین مصادیق معاونت در جرم در محیط دیجیتال بررسی می‌شود.

۳-۱- معاونت تابع جرم اصلی در جرایم سایبری

۳-۱-۱- جرایم علیه محرمانگی داده‌ها^۱ و سامانه‌ها^۲

فضای مجازی متشکل از اطلاعات و ارتباطات است و اهمیت حفظ اطلاعات گاه برای دولت‌ها و اشخاص دوچندان می‌شود. از این‌رو اولین مسأله در قانون جرایم رایانه‌ای، جرایم علیه محرمانگی است که ارزش محرمانه بودن اطلاعات را در داده‌ها و سامانه‌ای رایانه‌ای مورد توجه قرار می‌دهد. کنوانسیون جرایم سایبر (بوداپست) نیز در اولین ماده خود همین رویه را در پیش گرفته است. منظور از داده، هر نمادی است که اطلاعات را به مخاطب منتقل کند و ممکن است دارای مفهوم یا فاقد هرگونه مفهوم باشد (فضلی، ۱۳۸۹: ۷۶).

کند و سپس وی را تهدید کند، یک بزه را انجام داده است. چون در اینجا هم بزه‌دیده یکتا است و هم قصد خاص، یکسان. ولی اگر نسبت به یک نفر در آغاز تشویق به دستیابی به محتویات هرزه کند و آن‌کس دست یابد و سپس باز تحریک به دستیابی نسبت به همان کس نماید، تعدد مادی همسان انجام داده است. همچنین است اگر کسی یک نفر را تهدید به دستیابی و دیگری را تحریک به دستیابی به محتویات هرزه نماید. درهرحال انجام رفتارهای چندگانه موضوع بند الف ماده ۱۵، تعدد مادی همسان خواهد بود. حال اگر کسی نامه الکترونیکی برای دیگری بفرستد و در آن وی را تهدید به دستیابی کند و در دنباله نیز شیوه دستیابی را آموزش دهد، تعدد معنوی نخواهد بود، زیرا هرچند این دو رفتار در یک نامه نوشته شده و به بزه‌دیده پیشنهاد گردیده است ولی دربردارنده دو رفتار مستقل است. بااین‌حال چون بزه‌دیده یکی است و قصد خاص نیز یکسان، از ریشه متعددی بنیاد نمی‌گیرد.

۲- معاونت در جرم از منظر فقه

از منظر فقه‌های اسلام به‌ویژه فقه‌های امامیه، مستند اصلی برای معاونت در جرم، قاعده حرمت اعانه بر اثم است که بررسی این قاعده از دیرباز در میان فقه‌های امامیه مطرح بوده است و مشهور فقه‌های امامیه و بعضی از علمای عامه به حرمت آن معتقدند (موسوی خویی، ۱۳۹۲، ۱: ۱۷۱). در زمینه حرمت معاونت بر اثم باید گفت که مشهور فقها قائل به حرمت معاونت بر اثم هستند. شیخ طوسی در المبسوط جزء اولین عالمانی است که به این قاعده استناد کرده است. ایشان در بحث دادن زکات به فقیر می‌فرمایند نباید زکات را به فقیری که پول در معصیت مصرف می‌کند داده شود چراکه این معاونت در گناه است (طوسی، ۱۳۸۷، ۱: ۲۵۱). علامه حلی در کتاب مختلف الشیعه به استناد همین قاعده فروش وسایلی که فروشنده می‌داند خریدار آن‌ها را در ساخت آلات لهو استفاده می‌کند را حرام می‌داند (علامه حلی، ۱۴۱۳، ۵: ۲۲). محقق کرکی در جامع المقاصد به استناد همین قاعده بر حرمت وقف بر کلیسا فتوا داده است (عاملی کرکی (محقق ثانی)، ۱۴۱۴، ۹: ۴۷). صاحب حدائق در بحث صید کردن در حال احرام می‌گوید: «وقتی صید کردن در حال احرام حرام است،

¹ - Data

² - System

با توجه به اینکه دسترسی غیرمجاز از سوی قانونگذار جرم‌انگاری شده است معاونت نیز به تبع جرم اصلی محقق می‌شود. اگر این جرم در فضای سایبر رخ دهد و افرادی باشند که مجرم اصلی را در راستای رسیدن به مقصدش مساعدت کنند، مثل اینکه مباشر را تحریک، ترغیب، تهدید کرده با دسیسه و فریب، سبب سوءاستفاده وی از دانش و قدرتش شوند یا ابزار ارتکاب جرم از قبیل بر خط بودن (آنلاین)، در اختیار نهادن رایانه متصل به اینترنت، ارائه‌ی اطلاعات جهت رمزگشایی و نفوذ به سامانه‌های رایانه‌ای و به‌طور کلی ارائه طریق هک کردن و نفوذ غیرمجاز را ارائه دهد که راه دستیابی وی را به داده‌ها تسهیل نماید، معاونت در جرم محقق شده است.

- **جاسوسی رایانه‌ای:** از دیگر جرایم علیه محرمانگی جاسوسی رایانه‌ای است.^۴ البته جاسوسی جزء جرایم سنتی است ولی با توصیف سایبری تبیین می‌شود و دلیل آن ارتکاب این جرم از طریق ابزارهای فناوری اطلاعات است. جاسوسی به‌گونه‌ای است که با یک‌سری جرایم دیگر در ارتباط زیرا علیه، دو موضوع محرمانه بودن داده‌ها یا سامانه‌ها و امنیت ملی که هدف نهایی جاسوسی رایانه‌ای است ارتکاب می‌یابد مواد ۷۳۲ و ۷۳۳ قانون مجازات اسلامی^۵ نیز به این مبحث

که به شکلی مناسب برای پردازش در یک سیستم رایانه‌ای است و شامل برنامه‌ای است که برای کارکرد یک سیستم رایانه مناسب است (جلالی فراهانی، ۱۳۸۳: ۱۲۰). عبارت «مناسب برای پردازش» گویای این است که داده‌ها به شکلی وارد شوند که بتوان به‌وسیله رایانه آن‌ها را پردازش کرد که به آن داده رایانه‌ای نیز می‌گویند.

قانون جرایم رایانه‌ای به جهت حمایت از محرمانگی، تمامیت و دسترس‌پذیری داده‌ها و سامانه‌ها، جرایم مربوط به این بحث را در سه مورد بیان می‌کند:

- **دسترسی غیرمجاز:** جرم دسترسی غیرمجاز^۱ به معنی دستیابی بدون مجوز (غیرقانونی) به محتوای ذخیره‌شده یا در حال پردازش در یک یا چند سامانه رایانه‌ای، مخابراتی یا شبکه‌ای می‌باشد. این محتوا می‌تواند شامل طیف گسترده‌ای از داده‌های رایانه‌ای در قالب فایل‌ها با پسوندهای مختلف باشد (الهی‌منش، و سدره‌نشین، ۱۳۹۱: ۱۳)؛ که در زبان فنی هک^۲ یا کِرک^۳ یا رخنه‌گری گفته می‌شود. از طرفی هک زمانی به‌صورت جرم درمی‌آید که هکر بدون اجازه نسبت به سامانه‌ی دیگری که حفاظت‌شده، رخنه کند (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۱۵۹).

دستیابی یا دسترسی غیرمجاز به داده‌ها و سامانه‌هایی که بنا به‌تصریح قانون با تدابیر امنیتی حفاظت شده‌اند، جرم شناخته شده و مجرم را دارای مسؤلیت کیفری می‌داند. معاونت در این جرم نیز در صورت وجود شرایط مقرر در ماده ۱۲۶ و ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی امکان‌پذیر است. برای تحقق معاونت، مجرمانه عمل اصلی، تحقق آن در خارج، قصد و آگاهی معاون، وجود وحدت قصد و تقدم و اقتران زمانی بین معاون و مباشر شرط است.

۴ - ماده ۷۳۱ قانون مجازات اسلامی: «هر کس به‌طور غیرمجاز نسبت به داده‌های سری در حال انتقال یا ذخیره‌شده در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده مرتکب اعمال زیر شود به مجازات‌های مقرر محکوم خواهد شد. الف) دسترسی به داده‌های مذکور یا تحصیل آن‌ها یا بشود محتوای سری در حال انتقال، به حبس از یک سال یا جزای نقدی از بیست میلیون (۲۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا شصت میلیون (۶۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال هر دو مجازات؛ ب) در دسترس قرار دادن داده‌های مذکور برای اشخاص فاقد صلاحیت، به حبس از دو تا ده سال؛ ج) افشا یا در دسترس قرار دادن داده‌های مذکور برای دولت، سازمان، شرکت یا گروه بیگانه یا عاملان آن‌ها به حبس از پنج تا پانزده سال».

۵ - ماده ۷۳۲ قانون مجازات اسلامی: «هرکس به‌قصد دسترسی به داده‌های سری موضوع ماده (۳) این قانون، تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی را نقض کند، به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد».

ماده ۷۳۳ قانون مجازات اسلامی: «چنانچه مأموران دولتی که مسؤول حفظ داده‌های سری مقرر در ماده (۳) این قانون یا سامانه‌های مربوط هستند و به آن‌ها آموزش لازم داده‌شده است یا داده‌ها یا سامانه‌های مذکور در اختیار آن‌ها

۱ - ماده ۷۲۹ قانون مجازات اسلامی: «هر کس به‌طور غیرمجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی که به‌وسیله‌ی تدابیر امنیتی حفاظت‌شده است دسترسی یابد به حبس از نودویک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد».

۲ - Hacking

۳ - Cracking

جرایم رایانه‌ای این جرایم در دو مبحث جعل رایانه‌ای و تخریب و اخلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی آمده است.

۱-۲- جعل رایانه‌ای^۱: در قانون مجازات اسلامی تعریف جامعی از جعل ارائه نشده است بلکه در ماده ۵۲۳ بیشتر به ذکر و نام بردن روش‌های مختلف جعل و میزان مجازات بسنده کرده است. در جعل رایانه‌ای نیز همین رویه مشاهده می‌شود؛ شاید دلیل آن را بتوان ارتکاب سهل این جرم که می‌تواند بزه‌ی خطرناک و علیه آسان باشد دانست. به دلیل اهمیت موضوع، جعل سنتی و جعل رایانه‌ای در زمره‌ی جرایم غیرقابل گذشت قرار دارد.

معاونت در جعل رایانه و جرایم مرتبط با آن می‌تواند سنتی یا سایبری باشد زیرا با مجرمانه بودن عمل اصلی، رکن قانونی معاونت محقق شده و با تحقق فعل مثبت و تقدم یا تقارن رفتار معاون با ارتکاب جرم رکن مادی ایجاد شده و باوجود سوءنیت معاون و وحدت قصد بین او و مباشر رکن معنوی نیز محقق شده است.

۱-۳- تخریب و اخلال در داده‌ها و سامانه‌های رایانه‌ای: به دلیل اهمیت بحث تخریب و اخلال داده‌ها و سامانه‌ها قانون مجازات اسلامی ضمن موارد ۷۳۶ و ۷۳۷ و ۷۳۸ و ۷۳۹ به جرم‌انگاری در این بحث پرداخته است. تدوین این موارد که جهت پیشگیری از ضرر ناشی از تلاش فکری، علمی و عملی متخصصان و کاربران فضای مجازی است، نقش مهمی در حفظ حقوق مالکیت فکری افراد دارد. اعمال مجرمانه که توسط مقنن در ماده ۷۳۶ احصاء شد و مقید به نتیجه است عبارت است از: ۱. حذف داده‌های دیگری از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده؛ ۲. تخریب داده‌های

پرداخته است. قانون‌گذار به دلیل اهمیت بحث امنیت ملی و مراحل مختلف جاسوسی، تعریف دقیقی از جاسوسی رایانه‌ای را ارائه نداده است؛ از این‌رو جاسوسی سنتی ناظر به کسب اسرار سیاسی و نظامی و انتقال آن به کشورهای بیگانه است (زراعت، ۱۳۹۰، ۳: ۷۲-۸۲)؛ البته ماده ۷۳۱ قانون مجازات اسلامی ضمن تبصره‌ای داده سری را داده‌ای می‌داند که افشای آن به امنیت کشور یا منافع ملی لطمه می‌زند (ماده ۷۳۱ قانون مجازات اسلامی). معاونت در این جرم نیز امکان دارد و جرم بودن آن به تبع جرم اصلی است. از طرفی به دلیل گستردگی بحث جاسوسی می‌توان معاونت آن را در چند دسته بررسی کرد که شامل: ۱. معاونت در دسترسی به داده‌های سری؛ ۲. معاونت در نقض تدابیر امنیتی سامانه‌ها؛ ۳. معاونت و مساعدت مأموران دولتی در عدم رعایت داده‌های سری و نقض تدابیر امنیتی. ضوابط و شرایط معاونت نیز تابع شرایط از پیش گفته شده در باب معاونت است.

۱-۲-۳- جرایم علیه صحت و تمامیت داده‌ها و سامانه‌ها

فضای سایبر متشکل از داده‌ها و اطلاعات است. صحت و تمامی داده نقش مهمی را در ثبوت آن بر عهده دارد به طوری که نبود این ویژگی ماهیت فضا را متزلزل می‌کند. در جرایم علیه محرمانگی داده‌ها برای افراد حقیقی یا حقوقی اهمیت دارد؛ اما در این جرایم صحت و تمامیت داده برای خود داده است. صحت و تمامیت به اندازه‌ای باهم یکسان هستند که باهم به عنوان یک اصل بنیادین برای امنیت رایانه در کنار دو اصل دیگر یعنی محرمانگی و دسترسی‌پذیری به کار می‌روند. با این حال این دو واژه یکی نیستند. اصل صحت برای پشتیبانی از اصالت و قابلیت استناد به کار می‌رود ولی تمامیت برای موجودیت داده است؛ به عبارت دیگر صحت داده را جعل رایانه‌ای تهدید می‌کند و تمامیت داده یا سامانه را تخریب و اخلال (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۲۱۶). از این‌رو در قانون

^۱ - ماده ۷۳۴ قانون مجازات اسلامی: «هرکس به‌طور غیرمجاز مرتکب اعمال زیر شود، جاعل محسوب و به حبس از یکتا پنج سال یا جزای نقدی از بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا یکصد میلیون (۱۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد: الف) تغییر یا ایجاد داده‌های قابل استناد یا ایجاد یا واردکردن متقلبانه داده به آن‌ها ب) تغییر داده‌ها یا علائم موجود در کارت‌های حافظه یا قابل‌پردازش در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا تراشه‌ها یا ایجاد یا واردکردن متقلبانه داده‌ها یا علائم به آن‌ها».

قرارگرفته است بر اثر بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی یا عدم رعایت تدابیر امنیتی موجب دسترسی اشخاص فاقد صلاحیت به داده‌ها، حامل‌های داده یا سامانه‌های مذکور شوند، به حبس از نودویک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات و انفصال از خدمت از شش ماه تا دو سال محکوم خواهند شد».

- **ممانعت از دسترسی به داده‌ها:** ماده ۷۳۸ قانون مجازات اسلامی^۳ نیز به بحث ممانعت از دسترسی به داده‌ها پرداخته و مصادیقی از قبیل مخفی کردن داده‌ها، تغییر گذرواژه یا رمزنگاری داده و... را بیان کرده که مانع از دسترسی اشخاص مجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی می‌شود.

- **تخریب و اختلال داده‌ها یا سامانه‌های ارائه خدمات ضروری:** ماده ۷۳۹ قانون مجازات،^۴ حفظ امنیت و آسایش عمومی و مبارزه با تهدیدات ناشی از فعل مجرمانه در فضای سایبر تدوین شده است که قانون‌گذار مصادیقی را برای آن ذکر می‌کند از قبیل اینکه به‌طور غیرمجاز داده‌های دیگری را از سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی حذف کند و مانع از دسترسی اشخاص مجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی شود.

معاونت در جرایم مندرج در مواد ۷۳۶ و ۷۳۷ و ۷۳۸ و ۷۳۹ قانون مجازات اسلامی امکان دارد و نقش معاون در این جرایم فرعی و تابع جرم خواهد بود. از این‌رو اگر بین عمل معاونت و مباشر در این جرایم وحدت قصد یا تقدم و افتران زمانی داشته باشد و از طرفی رفتار معاون با به‌صورت تحریک، تشویق، تطمیع و تهدید و دسیسه و فریب و نیرنگ باشد یا اینکه ابزار ارتکاب جرم مباشر را تهیه کند یا بستر ارتکاب جرم را تسهیل نماید و یا ارائه طریق به مباشر بدهد معاونت در جرم محقق خواهد شد و از آنجاکه قانون‌گذار مجازات معاونت را در این جرایم تعیین نکرده، مجازات آن بر طبق ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی تعیین خواهد شد.

دیگری از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده؛ ۳. مختل کردن داده‌های دیگری از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی با حامل‌های داده؛ ۴. غیرقابل‌پردازش کردن داده‌های دیگری از سامانه‌های رایانه‌ای یا حامل‌های داده.^۱ از طرفی این موارد می‌تواند به‌وسیله اعمال فیزیکی یا سخت‌افزاری مانند شکستن حافظه، دیسکت، اتصال ولتاژ بالای برق و یا به‌صورت نرم‌افزاری مانند فرمان حذف داده که قابلیت اتصال به آن را مخرب مانند ویروس، کرم رایانه‌ای یا مختل شوند (حسن بیگی، ۱۳۸۴: ۲۳۲). مفاد مندرج در ماده ۷۳۶ قانون مجازات اسلامی باید ناظر به داده‌های معتبر باشد یا داده‌ها موردحفاظت باشند.

- **از کار انداختن یا ایجاد اختلال در کارکرد سامانه:** همچنین مجرمان سایبری با از کار انداختن و اختلال در کارکرد سامانه‌ها، قابلیت دسترسی شهروندان را به داده‌ها و اطلاعات ذخیره شده یا در حال پردازش را قطع یا با اختلال مواجه می‌سازند. ماده ۷۳۷ قانون مجازات اسلامی به این جرم اشاره دارد.^۲ که از جهاتی با ماده ۷۳۶ شباهت دارد؛ مثلاً شیوه از کار انداختن شبیه تخریب و اختلال ممکن است به چهار شیوه صورت بگیرد: ۱. اعمال فیزیکی و سخت‌افزاری؛ ۲. از طریق سامانه‌های رایانه‌ای مبنی بر روش‌های نرم‌افزاری با ایجاد و واردکردن داده‌های معتبر و غیر معتبر و یا انتقال داده‌ها و متوقف کردن روند عادی داده‌های در حال انتقال و حذف کردن؛ ۳. از میان بردن، ویرایش و دست‌کاری یا استفاده ناپذیر کردن داده‌ها توسط امواج؛ ۴. برنامه‌های نرم‌افزاری مخرب، ویروس‌ها و....

۳ - ماده ۷۳۸ قانون مجازات اسلامی: «هرکس به‌طور غیرمجاز با اعمالی از قبیل مخفی کردن داده‌ها، تغییر گذرواژه یا رمزنگاری داده‌ها مانع دسترسی اشخاص مجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی شود، به حبس از نودویک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

۴ - «هرکس به‌قصد به خطر انداختن امنیت، آسایش و امنیت عمومی اعمال مذکور در مواد (۸)، (۹) و (۱۰) این قانون را علیه سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی که برای ارائه خدمات ضروری عمومی به کار می‌روند، از قبیل خدمات درمانی، آب، برق، گاز، مخابرات، حمل‌ونقل و بانکداری مرتکب شود، به حبس از سه تا ده سال محکوم خواهد شد.»

۱ - ماده ۷۳۶ قانون مجازات اسلامی: «هرکس به‌طور غیرمجاز داده‌های دیگری را از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده حذف یا تخریب یا مختل یا غیرقابل‌پردازش کند به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

۲ - ماده ۷۳۷ قانون مجازات اسلامی: «هر کس به‌طور غیرمجاز با اعمالی از قبیل واردکردن، انتقال دادن، پخش، حذف کردن، متوقف کردن، دست‌کاری یا تخریب داده‌ها یا امواج الکترومغناطیسی یا نوری، سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی دیگری را از کار بیندازد یا کارکرد آن‌ها را مختل کند، به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

۳-۱-۳- سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه

سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه عنوان جرایمی است که هر یک مستقل گانه در ماده ۷۴۰ و ۷۴۱ قانون جرایم رایانه‌ای به آن پرداخته شده است و بنا به اذعان برخی حقوق دانان با توجه به اینکه حوزه‌های جرایم سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه در بستر محیط سایبر دارای وجوه مشترک بسیاری می‌باشد به راحتی نمی‌توان آن‌ها را از یکدیگر تفکیک نمود. به همین دلیل قانون‌گذار آن‌ها را ذیل یک فصل از قانون جرایم رایانه‌ای بیان کرده است. در کنوانسیون جرایم سایبر عنوان سرقت مطرح نشده و فقط به ذکر کلاهبرداری مرتبط با رایانه بسنده کرده است.

سرقت داده‌های متعلق به دیگری: سرقت در ماده ۷۴۰ قانون مجازات اسلامی^۱ جرم محض است؛ یعنی ربودن داده در جایی که عین داده می‌تواند باقی باشد^۲ یا در جایی که از رهگذر برش^۳ عین داده از سامانه برداشته شود. در این صورت سرقت شبیه جاسوسی رایانه‌ای یا تخریب و اخلال خواهد بود.

البته سرقت رایانه‌ای با جرم سرقت کلاسیک (سنّتی) متفاوت است؛ چه بسا عنوان‌های سنّتی در فضای سایبر با ویژگی‌های نوینی همراه گردند. به عبارت دیگر کپی کردن دزدیدن درون‌مایه است هرچند که ظاهر یا عین داده در دست دارند باشد و در برش نیز از عین به‌طور دلخواه بهره برده است اما جرم بودن به جهت رفتاری است که خلاف خواست و رضایت دارنده‌ی داده صورت گرفته است (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۲۵۳).

کلاهبرداری رایانه‌ای:^۴ کلاهبرداری یکی از مصادیق جرایم مالی است که در ماده ۷۴۱ قانون مجازات اسلامی^۵ مورد بررسی قرار گرفته است. به عقیده برخی (خرم آبادی، ۱۳۸۴: ۸۴) در کلاهبرداری رایانه‌ای مرتکب بدون فریب قربانی و یا نمایندگی وی از طریق مداخله ناروا در داده‌های رایانه‌ای با عملکرد سامانه‌های رایانه‌ای مال او را می‌برد یا از خدمات مالی متعلق به او بهره‌مند می‌شود این نوع کلاهبرداری که عنصر مادی آن با کلاهبرداری سنّتی متفاوت است و با قوانین کیفری مربوط به کلاهبرداری کلاسیک قابل تعقیب نیست. بحث معاونت در سرقت و کلاهبرداری رایانه‌ای منوط به وجود شرایط معاونت در این جرم است. از طرفی با توجه به گستردگی کلاهبرداری ممکن است جرایمی که مقدمه کلاهبرداری باشند، از یک‌طرف به‌خودی‌خود جرم باشند و از طرف دیگر معاونتی در جرم کلاهبرداری باشند. به عبارت دیگر معاون ابزار ارتکاب جرم کلاهبرداری را فراهم آورده یا بستر ارتکاب را تسهیل کرده است که با توجه به وجود وحدت قصد و تقدم و اقتران زمانی عمل معاون و مباشر معاونت در کلاهبرداری محقق شده است.

۳-۲- معاونت مستقل از جرم اصلی و آثار آن

۳-۲-۱- جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی

حفظ و صیانت از حریم عفت و اخلاق عمومی از مقوله‌هایی است که مورد توجه قانون‌گذار بوده و در ماده ۷۴۲ و ۷۴۳ قانون مجازات اسلامی به آن پرداخته است (جلالی فراهانی، ۱۳۸۹: ۴۱). البته دور از ذهن نیست فضای سایبر با ویژگی‌ها و قابلیت‌های آن بر دامن زدن به این جرایم افزوده و در تشویق و تسهیل جرایم جنسی و محتوای هرزه نقش مهمی را ایفا می‌کند.

^۱ - ماده ۷۴۰ قانون مجازات اسلامی: «هرکس به‌طور غیرمجاز داده‌های متعلق به دیگری را بر باید، چنانچه عین داده‌ها در اختیار صاحب آن باشد، به جزای نقدی از یک میلیون (۱,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال و در غیر این صورت به حبس از نودویک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

^۲ - Copy

^۳ - Cut

^۴ - Computer Related Fraud

^۵ - ماده ۷۴۱ قانون مجازات اسلامی: «هرکس به‌طور غیرمجاز از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی با ارتکاب اعمالی از قبیل وارد کردن، تغییر، محو، ایجاد یا متوقف کردن داده‌ها یا مختل کردن سامانه، وجه یا مال یا منفعت یا خدمات یا امتیازات مالی برای خود یا دیگری تحصیل کند علاوه بر رد مال به صاحب آن به حبس از یکتا پنج سال یا جزای نقدی از بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا یکصد میلیون (۱۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

هستند، ممکن است در خارج بروز و ظهور نداشته باشد؛ زیرا فضای ارتکاب این جرایم محیط سایبر نیست اما علیه عفت و اخلاق عمومی جامعه رخ می‌دهد، قانون‌گذار نیز برای حفظ حریم اجتماعی و صیانت از جامعه نه تنها هرزه‌نگاری را جرم محسوب کرده بلکه معاونت در هرزه‌نگاری و انحرافات از این قبیل را به‌عنوان جرمی مستقل مورد تصریح قرار داده است. علاوه بر آن همه بزه‌هایی که در جایگاه معاونت به‌عنوان جرم مستقل رخ می‌دهد جرم بودنشان وابسته به ارتکاب جرم اصلی نیست. از این‌رو ماده ۷۴۳ قانون مجازات اسلامی اعلام می‌دارد: «هرکس از طریق سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده مرتکب اعمال زیر شود، به ترتیب زیر مجازات خواهد شد: الف) چنانچه به‌منظور دستیابی افراد به محتویات مستهجن، آن‌ها را تحریک، ترغیب، تهدید یا تطمیع کند یا فریب دهد یا شیوه دستیابی به آن‌ها را تسهیل نموده یا آموزش دهد... ب) چنانچه افراد را به ارتکاب جرایم منافی عفت یا استعمال مواد مخدر یا روان‌گردان یا خودکشی یا انحرافات جنسی یا اعمال خشونت‌آمیز تحریک یا ترغیب یا تهدید یا دعوت کرده یا فریب دهد یا شیوه ارتکاب یا استعمال آن‌ها را تسهیل کند یا آموزش دهد...»

رفتارهای پیش‌بینی‌شده در بند الف این ماده همان رفتارهای مندرج در ماده ۱۲۶ قانون مجازات اسلامی است و چنانچه اشاره شد نیازی به ارتکاب محتویات مستهجن نیست چون در زمره جرایم مطلق است. بند (ب) این ماده به ناهنجاری‌ها و انحرافات اجتماعی اشاره کرده است (عباسی کلیمانی و اکبری، ۱۳۹۴: ۵۶).

از طرفی در همین بند محدوده حمایت از افراد را بیان نکرده است می‌تواند شامل حال کودکان و بزرگسالان شود اما برخی بر آن اشکال گرفته و بزه بودن تحریک یا دعوت بزرگسال به خودکشی یا انحراف جنسی هرچند امکان‌پذیر است ولی دور از خرد است که آن را بزه بدانیم زیرا بزرگسال پیرو تصمیم بخردانه خویش است که آن را انجام دهد یا خیر، ولی تصمیم شخص زیر ۱۸ سال به جهت نبود رشد کافی همواره می‌تواند اثرپذیر باشد (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۳۱۱). البته بازتاب جرم مذکور در فضای سایبر جهت خدشه‌دار کردن عفت جامعه هم بزرگسال و هم خردسال را در برمی‌گیرد؛ گرچه بهتر بود

ماده ۶۴۰ قانون مجازات اسلامی در ۴ فقره زیر مصادیق هرزه‌نگاری را جرم‌انگاری و تعیین مجازات نموده است: «۱. هرکس نوشته یا طرح، گراور، نقاشی، تصاویر، مطبوعات، اعلانات علایم، فیلم، نوار سینما و یا به‌طور کلی هر چیز که عفت و اخلاق عمومی را جریحه‌دار نماید برای تجارت یا توزیع به نمایش و معرض انظار عمومی گذارد یا بسازد یا برای تجارت و توزیع نگه دارد. ۲. هر کس اشیاء مذکور را به‌منظور اهداف فوق شخصاً یا به‌وسیله دیگری وارد یا صادر کند و یا به نحوی از انحاء متصدی یا واسطه تجارت و یا هر قسم معامله‌ی دیگر شود یا از کرایه دادن آن‌ها تحصیل مال نماید. ۳. هرکس اشیاء فوق را به نحوی از انحاء منتشر نماید یا آن معرض انظار عمومی بگذارد. ۴. هر کس برای تشویق به معامله اشیاء مذکور در فوق و یا ترویج آن اشیاء به نحوی از انحاء اعلان و یا فاعل یکی از اعمال ممنوعه‌ی فوق و یا محل به دست آوردن آن را معرفی نماید».

ماده ۷۴۲ قانون مجازات اسلامی^۱ هرزه‌نگاری را در دو دسته آثار مبتذل و محتویات مستهجن تقسیم کرده است؛ ضمن تبصره یک همان ماده، «آثار مبتذل به آثاری گفته می‌شود که دارای صور قبیحه باشد». ضمن تبصره ۴ ماده مذکور «محتویات مستهجن به تصویر، صوت یا متن واقعی یا غیر واقعی یا متنی اطلاق می‌شود که بیانگر برهنگی کامل زن و مرد یا اندام تناسلی یا آمیزش یا عمل جنسی انسان است».

بنا به اذعان حقوق‌دانان رکن مادی این جرم در محیط سایبر اتفاق می‌افتد و آثار آن در محیط خارج رخ می‌دهد از طرف دیگر خود محتوا جرم نیست چون فاقد ارزش قانونی است، بلکه هدف جرم، جامعه یا اشخاص خارج از سامانه می‌باشد (الهی‌منش و سدره‌نشین، ۱۳۹۱: ۸۸ - ۹۴).

ارائه محتویات هرزه در قالب‌های مبتذل و به‌خصوص مستهجن از قبیل متن، فیلم، تصویر و... گرچه قانوناً بی‌ارزش

۱ - ماده ۷۴۲ قانون مجازات اسلامی: «هر کس به‌وسیله‌ی سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده، محتویات مستهجن را منتشر یا توزیع یا معامله کند یا به‌قصد تجارت یا افساد، تولید یا ذخیره یا نگهداری کند به حبس از نودویک روز تا دو سال یا جزای نقدی پنج میلیون (۵/۰۰۰/۰۰۰) تا چهل میلیون (۴۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد».

– محتوا علیه امنیت و آسایش عمومی: هرگونه تهدید به بمب‌گذاری (ماده ۵۱۱ قانون مجازات اسلامی)، تحریک مردم به جنگ و کشتار یکدیگر (ماده ۵۱۲)، تحریک نیروهای رزمنده یا اشخاصی که به نحوی از انحا در خدمت نیروهای مسلح هستند به عصیان، فرار، تسلیم، یا عدم اجرای وظایف نظامی (ماده ۵۰۴)، تحریض و تشویق افراد و گروه‌ها به ارتکاب اعمالی علیه امنیت، حیثیت و منافع جمهوری اسلامی ایران در داخل یا خارج از کشور (بند ۵ ماده ۶ قانون مطبوعات).

مواردی که برشمرده شد اگرچه قبل از قانون جرایم رایانه‌ای در قانون‌های دیگر نیز ذکر شده بود؛ که گاه به‌صورت جرم مستقل یا به‌تبع جرم اصلی ذکر می‌شود؛ اما مصداق آن در فضای مجازی بارزتر و سریع‌تر نمود پیدا می‌کند و پیامدهای گسترده‌تری خواهد داشت و چه‌بسا در برخی موارد امنیت ملی را در سطح جهانی به مخاطره اندازد یا سبب نقض حریم خصوصی می‌شود (میرمادی، ۱۳۹۹: ۳۴). بنابراین آنچه از جرایم سایبری مندرج در قانون جرایم رایانه‌ای و قانون تجارت الکترونیک برشمرده شد؛ برمی‌آید که معاونت در جرایم سایبری امکان دارد و باوجود سه عنصر قانونی، مادی و معنوی قابل تعقیب قانونی است؛ زیرا در بعضی جرایم بحث معاونت مستقل از جرم اصلی است مانند جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی (هرزه‌نگاری سایبری) که جرمی مطلق است حتی اگر جرم اصلی واقع نشود و دلیل آن نیز اهمیت موضوع و صیانت از ارزش‌ها و روابط اجتماعی است.

نتیجه‌گیری

معاونت در جرم و گناه در فقه «اعانت بر اثم» یا «تعاون بر اثم و عدوان» نامیده شده است. با توجه به ارتباط تنگاتنگ احکام شرع با جامعه و حکومت، کلیه مبانی تقنینی حقوقی با نگاه به شریعت تأثیر خود را در جعل قوانین لحاظ می‌کند. فضای مجازی ساخته دست بشر با امکانات وسیع است که ارتکاب به جرم یا معاونت در آن به خود افراد بستگی دارد. این فرد است که طریقه آموزش امور نیک و مباح را در این فضا منتشر کند یا به انتشار امور قبیح بپردازد یا افراد را به خوبی‌ها تشویق و ترغیب کند یا به زشتی‌ها دعوت کند. پس

جهت حمایت از کودکان در ضمن تبصره‌ای تأکید بیشتری بر آن داشته باشد. در ماده ۷۴۲ و ۷۴۳ و ۶۴۰ قانون مجازات اسلامی قانون‌گذار ضمن تبصره‌ای مفاد مندرج در آن را شامل آن دسته از محتوایاتی که برای مقاصد علمی یا هر مصلحت عقلایی دیگر تهیه یا تولید یا نگهداری یا ارائه یا توزیع یا انتشار و معامله می‌شود، نمی‌داند.

۳-۲-۲- مصادیق محتوای مجرمانه

قانون‌گذار برای تشخیص، تهیه و انتشار فهرستی از مصادیق محتوای مجرمانه و به‌روزرسانی آن و نیز رسیدگی به شکایات ناشی از پالایش (فیلترینگ) کارگروه کمیته‌ای را در نظر گرفته و ترکیب وظایف و اختیارات آن را در ماده ۷۵۰ قانون مجازات اسلامی^۱ بیان داشته است. کارگروه بعد از ابلاغ قانون تشکیل شده و بعد از چندی فهرست مصادیق مجرمانه را در هشت قسمت منتشر کرده است (الهی‌منش و سدره‌نشین، ۱۳۹۱: ۱۲۹). آنچه در این مفهوم مهم می‌نماید این است که تعداد قابل‌توجهی از این مصادیق تحت عنوان معاونت می‌گنجد. البته غالب این معاونت‌ها در زمره جرایم مستقل و برخی تابع جرم اصلی می‌باشند که این نشان‌دهنده پیامد تأثیر حضور فزاینده کاربران در تعاملات مجازی و درگیر شدن شمار زیادی از مخاطبان از روی عمد یا غیر عمد با مسئله معاونت است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

– محتوا علیه عفت و اخلاق عمومی: تحریک، تشویق، ترغیب، تهدید یا دعوت به فساد و فحشا و ارتکاب جرایم منافی عفت یا انحرافات جنسی (بند ب ۷۴۳ قانون مجازات اسلامی)؛

۱ - ماده ۷۵۰: «قوه قضائیه موظف است ظرف یک ماه از تاریخ تصویب این قانون کارگروه (کمیته) تعیین مصادیق محتوای مجرمانه را در محل دادستانی کل کشور تشکیل دهد. وزیر یا نماینده وزارتخانه‌های آموزش و پرورش، ارتباطات و فناوری اطلاعات، اطلاعات، دادگستری، علوم، تحقیقات و فناوری، فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس سازمان تبلیغات اسلامی، رئیس سازمان صداوسیما و فرمانده نیروی انتظامی، یک نفر خبره در فناوری اطلاعات و ارتباطات به انتخاب کمیسیون صنایع و معادن مجلس شورای اسلامی و یک نفر از نمایندگان عضو کمیسیون قضائی و حقوقی به انتخاب کمیسیون قضائی و حقوقی و تأیید مجلس شورای اسلامی اعضای کارگروه (کمیته) را تشکیل خواهند داد. ریاست کارگروه (کمیته) به عهده دادستان کل کشور خواهد بود.»

سهام نویسندگان: نگارش مقاله حاضر تماماً توسط نویسنده انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از همه کسانی که در نگارش این مقاله نویسنده را یاری نموده‌اند، نهایت قدردانی و تشکر را دارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۰). *حقوق جزای عمومی*. جلد دوم، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.

- اصغری، عبدالرضا و رضانی، قدرت الله (۱۳۹۶). «معاونت در جرم از منظر فقه و حقوق جزای ایران، افغانستان و مصر». *مجله قضاوت*، ۱۷(۹۰): ۵۱-۷۲.

- افراسیابی، محمداسماعیل (۱۳۸۲). *حقوق جزای عمومی*. جلد دوم، چاپ اول، تهران: انتشارات فردوسی.

- الهی‌منش، محمدرضا و سدره‌نشین، ابوالفضل (۱۳۹۱). *محصای قانون جرایم رایانه‌ای*. چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

- باهری، محمد (۱۳۸۰). *حقوق جزای عمومی*. چاپ اول، تهران: انتشارات رهام.

- بای، حسینعلی و پور قهرمانی، بابک (۱۳۸۸). *بررسی فقهی حقوقی جرایم رایانه‌ای*. چاپ اول، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

- بحرانی، یوسف بن احمد (۱۴۰۵). *حداثق الناظره فی احکام العترة الطاهرة*. جلد بیست و یکم، قم: جامعه مدرسین.

- جلالی فراهانی، امیرحسین (۱۳۸۹). *کنوانسیون جرایم سایبر و پروتکل الحاق جرایم سایبر و پروتکل الحاقی*. چاپ اول، تهران: انتشارات خرسند.

- جلالی فراهانی، امیرحسین، (۱۳۸۳). «پیشگیری از جرایم رایانه‌ای». *مجله حقوقی دادگستری*، ۴۷: ۸۸-۱۱۹.

رعایت موازین ارزشی و اخلاقی و آگاهی یافتن پیامدها و آثار رفتارهای پرخطر فضای مجازی و شناخت اهداف ترغیب تهدید یا تطمیع‌های تبلیغاتی فضای مجازی و تحت تأثیر قرار نگرفتن از آن برای هر فرد، نقش مؤثری اولاً در کنترل نفس و ثانیاً در سلامت اجتماعی دارد و این نیز محقق نمی‌شود مگر به این‌که سواد رسانه‌ای افراد در حد نیاز بالا رود و استفاده از این ابزار به صورت صحیح فرهنگ‌سازی شود. از آنجاکه جرایم سایبری انواع متعددی دارند وجود هر یک از این مصادیق نسبت به جرم‌های سایبری معاونت‌های گوناگونی ایجاد می‌کند مثلاً کاربران فضای مجازی با انتشار داده‌های متنی، صوتی، تصویری در قالب‌های متفاوت اعم از تارنما، وب‌نوشت، پست الکترونیک و... مخاطب خود را ترغیب، تحریک، تطمیع یا تهدید به دسترسی غیرمجاز به داده‌های حفاظت‌شده و جاسوسی می‌نمایند. گاهی نیز کاربر با در اختیار گذاشتن راه‌های هک کردن، جهت رسیدن به سامانه‌های حفاظت‌شده راه وقوع جرم را تسهیل می‌کند؛ گاهی نیز با تولید و تهیه‌ی بدافزارهایی مثل ویروس و انتشار آن ابزار لازم را جهت ارتکاب جرم فراهم می‌آورند. نکته مهم گسترده بودن بحث معاونت در فضای مجازی است؛ اولاً کاربران زیادی در ضمن تعامل خود، ممکن است عامدانه و غیر عامدانه با این مسأله درگیر شوند؛ ثانیاً مقوله معاونت غالباً امری اضافی و تابع جرم اصلی است از این‌رو تعقیب کیفری آن را در این فضا با چند مشکل عمده روبه‌رو است: پیشرفت روزافزون فناوری اینترنت، گسترش انواع شبکه‌های اجتماعی، وجود مصادیق متعدد معاونت با امکانات این فضا، استفاده فراوان از تلفن‌های همراه هوشمند که سبب می‌شود معاونین جرم اطلاعات خود را به‌روز کنند و با یکدیگر بهتر و آسان‌تر ارتباط برقرار نمایند و نیز ارتباط‌های گسترده با نقاط مختلف دنیا و نظام‌های قضایی متفاوت کنترل و رصد آن را با مشکل جدی مواجه می‌سازد.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

- حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۸۴). «توسعه شبکه ملی دیتا، چالش‌های فراروی و تهدیدهای متوجه امنیت ملی». *مجله مطالعات مدیریت*، ۴۸: ۱-۲۸.
- حسینی عاملی، سید جواد بن محمد (۱۴۱۹). *مفتاح الکرامه فی شرح قواعد العلامه*. جلد دوازدهم، قم: جامعه مدرسین.
- خرم‌آبادی، عبدالصمد (۱۳۸۴). «کلاهبرداری رایانه‌ای از دیدگاه بین‌المللی و وضعیت ایران». *فصلنامه حقوق*، ۳۷(۲): ۸۳-۱۱۲.
- زراعت، عباس (۱۳۹۰). *حقوق جزای عمومی*. جلد اول و سوم، چاپ سوم، تهران: انتشارات جنگل.
- طوسی (شیخ طوسی)، ابوجعفر محمد بن حسن (۱۳۸۷). *المبسوط فی فقه الامامیه*. جلد اول، تهران: المکتبه المرتضویه.
- عالی پور، حسن (۱۳۹۰). *حقوق کیفری فناوری اطلاعات*. چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی.
- عاملی کرکی (محقق ثانی)، علی بن حسین (۱۴۱۴). *جامع المقاصد فی شرح القواعد*. جلد نهم، قم: مؤسسه آل‌البیت.
- عباسی کلیمانی، عاطفه و اکبری، فاطمه (۱۳۹۴). *جرایم سایبری*. چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.
- علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر (۱۴۱۳). *مختلف الشیعه فی احکام الشریعه*. جلد پنجم، قم: جامعه مدرسین.
- فخر، حسین و کاوسی خسرقی، پریراد، (۱۳۹۹). «بررسی کیفر شرعی و قانونی معاونت در جرم در سنجه اصل قانون‌مندی مجازات‌ها». *مجله مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق*، ۱۴(۴۱): ۱۱۳-۱۳۵.
- فضلی، مهدی (۱۳۸۹). *مسئولیت کیفری در فضای سایبر*. چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی.
- قیاسی، جلال‌الدین (۱۳۹۰). «معاونت در جرم از دیدگاه فقه اسلام». *مجله پژوهش حقوقی*، ۳(۳): ۱۳۹.
- گلدوزیان، ایرج (۱۳۸۲). *حقوق جزای عمومی ایران*. چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مرادی، حسن (۱۳۷۳). *شرکت و معاونت در جرم*. چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
- موسوی خویی، سید ابوالقاسم (۱۳۹۲). *مصباح الفقاهه*. جلد اول، قم: مؤسسه نور.
- میرمرادی، سیدمنصور (۱۳۹۹). *جرایم سایبری*. چاپ اول، تهران: انتشارات ماهواره.
- نوریها، رضا (۱۳۸۳). *زمینه حقوق جزای عمومی*. چاپ هشتم، تهران: انتشارات دادآفرین.
- ولیدی، محمد صالح (۱۳۹۲). *شرح بایسته های قانون مجازات اسلامی در مقایسه و تطبیق با قانون سابق*. چاپ اول، تهران: انتشارات جنگل.